

Vörösmarty: Előszó

(1850–51 tele?)

Gyulai Pál kéziratból, posztumusz adta ki 1863-ban, közvetlen szerzői autorizáció nélkül (a két kézirat jelentősen eltér), mindkettő keltezetlen.

Készítette: Ujlaki Tibor
Budapesti Fazekas Mihály Gyakorló
Általános Iskola és Gimnázium

Handwritten notes on the left margin, including the name 'Miklós' and other illegible text.

Main handwritten text in a cursive script, likely a letter or a manuscript page. The text is written in a historical form of a language, possibly Hungarian or a related one, and contains several lines of prose.

Small printed text at the bottom right corner, possibly a library stamp or a page number.

Gyulai Pál közvetítésével: világfelfogását bizonyos józan egyensúly, forradalmi eszmék, ua. felvilágosodás hite jellemzi. A nemzet költője a negyvenes évek értelmében, aki politikai szerepet visz.

A vers keletkezésének háttere:

A forradalom és szabadságharc idején az Ellenzéki Kör tagja.

1849-ben Bajzával bujdosik, 1850-ben Pesten feljelenti magát, Haynau kegyelemben részesíti.

Teljes pesszimizmus. 1853-ban Nyékre költözik. Anyagi helyzete, egészsége, idegállapota megromlik; visszavonul az irodalmi életből.

Vörösmarty költői beszédmódjának töredezettsége, az ésszerűség, az előrehaladás mibenlétét is kérdésessé teszi.

Kései költészete:

1851-ben felkérésre írt sírverseket, valamint az 1854-ben Batthyány Kázmér halálára írt költemények. Ezek egy adott műfaj konvencionális kereteit kitöltő, alkalmi versek, nem tekinthetők teljességgel autonóm műalkotásnak.

Ami marad: a két nagy költemény (az *Előszó* és *A vén cigány*); az 1849-ben, egyazon napon írt két vers (*Setét eszmék borítják... és Átok*); valamint két keltezetlen, kétes datálású töredék (*Mint a földmivelő és Fogytán van napod*).

És: a Lear király fordítása.

Előszó

A cím értelmezése

➤ Klasszikus feltevés (Bajza József)

Az 1845-ben írt '*Három rege*' (A haza iránti áldozatvállalásra felszólító három allegória) újrakiadása (1851) elé szánta, Batthyány Emmának, a miniszterelnök lányának ajánlva). Az első változata 1844-ben készült el, az első variánsból teljességgel hiányzik a 17-33. sor, azaz az apokaliptikus pusztulás képei csak a második variánsban szerepelnek.

A vén cigány előszava?

A versmérték (jambikus tízes) drámaisága, az 1854-ben befejezett Lear királyfordítás és A vén cigánnyal való motivikus összefüggések miatt valószínűsíthető, hogy csak A vén cigány megírása után keletkezhetett, Vörösmarty 1855-ben felújított és bemutatott Az áldozat c. drámájának prológusaként.

Valószínűleg 1853-54-ben keletkezett (nem 1850/51-ben (Milbacher Róbert)).

Átvitt értelemben mi lehet a cím jelentése?

Előszó egy új, sötét korszakhoz (?)

- A hagyományos természetfelfogás (körköröség) a szimbolikában felülíródik (nincs fejlődéselv)
- A „Midőn” archaizáló felütése a tavaszt és a nyarat egy beláthatatlan régmúlt világába helyezi.
- Az átmenet hirtelen, váratlan ‚törés’ a természetben (ünnep helyett a pusztulás egyetemes (mitologikus!) víziója.

Műfaj:

Rapszódia

- Eredetileg: ‚töredék’ (kiszakított darab) - a rapszódosok adták elő.
- Az óda változata: fenséges tárgyat ad elő
- Hangvétele emelkedett, szenvedélyes, hangulats zaklatott, szeszélyes (egymással ellentétes tartalmak, érzelmek).
- Főbb alakzatai: felkiáltások, kérdések, nagy ellentétek, fokozás, ismétlések.
- Formailag kötetlen, váltakozó hosszúságú sorok, nincs szabályos rímképlet (ha van rím),
 - Látomásos képalkotás

Versbeszéd:

- a Biblia profetikus beszédmódjának hagyományait követi (a kozmikus katasztrófa látomásos megformálása), ua. János jelenéseivel is rokon (apokalipszis-irodalom), + teremtéstörténetek és antik pusztulástörténetek motívumai. Ua. az apokalipszis a véget mint új kezdetet jeleníti meg. Itt az új kezdet maga a vég.

Szerkezet:

- Tipográfia: tíz- 31-8 sor. – nem kanonikus strófaszerkezet. Ua.: retorikus! (exordium-narratio-conclusio). Ötös és hatodfeles rímtelen jambusok. /Gondolati költészet!)
- Ua.: a narratio kiterjed az egész szövegre. Múlt-jelen-jövő hármassága tagolódik (midőn, majd, most).
- Az évszak-metaforika konvenciójára épül (ciklikus történelemszemlélet), ua. mégis lineárisan felidézi a konkrét történelmi eseményeket. A szöveg egyetlen világévbe sűríti a történelem menetét (tavasztól tavaszig) /Martinkó András/.

A vers felütése:

A „Midőn ezt írtam, tiszta volt az ég” sornak intertextje Széchenyi A Kelet népe c. 1841-es értekezésében: „*Tökéletesen tisztának mutatkozik hazánk' ege megint, minélfogva a' legszebb reményekre melegszik keblem ismét.*” (A Kelet népét a kortársak Kasszandra-jóslatnak tekintették a szabadságharc leverése után, hiszen Széchenyi abban látta a veszélyt, hogy az események irányítása kicsúszik azok kezéből, akik megindították a megújulást, és minden a forradalom önpusztító káoszába fog fulladni.)

Első szerkezeti egység:

a) tavasz , nyár– múlt₁ – reformkor

Az első 17 sor a harmónia világa, egy új teremtés, a földi menny (emberüdv) megvalósításának romantikus terve, melyben feloldódnak a romantika nagy ellentétei, az ész és a szív, a kéz és a szellem.

Ember és világ harmóniáját jelzi a zöld ág, mely egyszerre utal a tavaszra és ember, világ, Isten megbékélésére.

Képiség, költői eszközök:

- jelzős szerkezetek („zöld ág”, „gondos ész” stb.),
- metonimikus képek (kéz, szellem, ész, szív)
- hasonlat („Munkában élt az ember, mint a hangya)
- megszemélyesített allegória (a béke)
- az igék (küzdött, működött, lángolt, remélt) is értéktelített, dinamikus állapotot jeleznek.

Aranykor?

- az aranykori érában nincs helye a verejtékes munkának
- Hésziodosz: Munkák és napok - az utolsó korszak a vaskor (izzadságos munka).
- A vaskor a legnyomorúságosabb korszaka a történelemnek, ám mint az utolsó éra egyben az újjászülető aranykorról is viselő.

A megvilágosodás pillanatát a versben hangzasképletek (szent szózat, „Hallottuk a szót”, „Visszhangozák”) és kozmikus távlatok („Mélység és magasság”, „nagy egyetem”) jelölik.

- Az újjászületés a vers végén groteszk, ironikus.

b.) nyár – múlt₂ – a szabadságharc, ill. annak leverése (a közeli múlt katasztrófája) – 19-33. sor

Képiség

- Negatív jelzős szerkezetek, metonimikus képek a pusztítás a rombolás jelentéskörével összekapcsoló igékkel együtt, és félelmet keltő hangzasképletek. Hozzunk rá példákat!
- A vész alakja allegorikusan megjelenített. Miért?

Ahogy a remény egyetemes volt (vö. a Noé-kép), most a pusztulás egyetemes.

Nem csak a nyár, az ősz képe is hiányzik (elmaradt az emberi törekvések összegzése, termése)

„ 'S a' nagy egyetem / Megszünt forogni egy pillanattig. ”

- a forgandó Szerencse kiszámíthatatlanságát is reprezentálja
- a vész kitörése és tombolása nem az emberi cselekvésre adott válasz, hanem a sors által kijelölt, az emberiség számára végzetes következményekkel járó új világkorszak kezdete

Apokaliptikus szakasz. Miért?

megmagyarázhatatlan, indokolatlan oka: a vész kitörése

cselekvői az „ellenséges” haragvó istenek (kivel ellenséges?)

következménye: minden (!) emberi érték pusztulása és pusztításának feltárulása, feltárása

és a Föld megőszülése, az ember halála (?)

Az apokaliptikus motívumok megfeleltethető **Hésziodosz Theogóniájának** elbeszélésével: a harc a gigászok pusztulását elviselni nem tudó Gaia utolsó, Zeusz detronizálását célzó próbálkozásaként tört ki Zeusz és a szörnyeteg Tüphon között.

Tüphónt a Tartarossal nemzette Gaia, a szörnyetegnek száz sárkányfeje volt, amivel tüzet okádott (megperzselte maga körül az életet) és folyton ordított (ember-, kutya- és bikahangon). Zeusznak azokkal a villámokkal sikerült legyőznie, amelyeket éppen erre a célra kovácsolt neki Héphasztosz, a sánta kovácsisten. Hésziodosz elbeszélésében ráadásul a kettejük harca monumentálissá nő, és ennek következtében az emberi civilizáció produktumai is elpusztulnak.

Így miután kivetette a títán-népet az égből
Zeusz, megszülte utolsó sarját Gaia, Tüphóeuszt,
mert arany Aphrodité által maga Tartaroszé lett.
Nagy tettekre való kezein kidagadnak az izmok,
lábai el nem fáradnak soha, száz feje nőtt ki
vállából s félelmes kígyófej valamennyi,
elfeketült nyelvekkel nyaldos, az isteni száz főn
lángok lobbannak pillái alatt a szemekben,
csak néz, és tűz villan fel valamennyi fejében,
s minden félelmes fejben még hangok is ülnek,
mindenféle csodálatos értelmű szinezettel.
Van, hogy az istenek értik csak, mit mond, de van úgy is,
hogy mint fékétől szabadult bika bömböl a hangja,
máskor meg felbődül, akár a kegyetlen oroszlán,
máskor, hallani is rossz, mint az ebek, ha ugatnak,
máskor csak sziszeg, ám visszhangozzák a hegyormok.
Aznap nagy baj volt küszöbön, jóvátehetetlen:
isteneket s a halandókat hogy majd leigázza.
Csakhogy az istenek és a halandók atyja időben
észbekapott, dörgött száraz villámmal, a föld is
megremegett körben meg az ég boltíve felette,
föld mélyében a Tartarosz, Ókeanosz meg a Tenger.
Útnak eredt az olümposzi úr, s megrendül a nagy hegy
isteni lába alatt, az egész föld nyögve felel rá.

.....

Reszket Hádész, holt lelkeknek alatt a királya,
s títánok, Kronosz is köztük, mély Tartarosz alján,
mert nincs vége, se hossza a rettenetes hadizajnak.
Összeszedett Zeusz minden erőt s öltötte magára
fegyvereit, villámot, dörgést, s mennykövet, izzót,
és az Olümposzról lenn termett és odasújtott,
és valahány feje volt csak, felperzselte, a szörnynek.
Így fékezte meg és szíjostorral fenytette,
ez meggörbedt és lezuhant, és Gaia nyögött fel.

....

Őt meg a Tartaroszig hajította le Zeusz, a haragvó.
Minden fúvó, párával teli szél e Tüphóeusz
sarja - Notosz, Boreasz meg a tisztító Zephürosz nem:
isteni sarj ez a három s hasznos az emberi nemnek.
Ám vaktában nyugtalanítja a többi a tengert,
hogyha lecsapnak a szürke, ködülte habokra, halandók
súlyos bajba kerülnek, szélvész forгатagában.
Jobbról s balról fújnak s szétszórják a hajókat,
pusztítják a hajósokat és nem tud menekülni
senki, ha szembetalálja magát a habokban ezekkel.
És ugyanók a virágos föld végnélküli síkján
tönkreteszik földönszületett ember kezeművét,
fergeteges zajjal, s mindent teleszórva homokkal.

c) „most tél van...” - jelen

(önkényuralom, megtorlás)

az ember (végérvényes) létállapota

Most tél van... Polisindeton. (Itt a zaklatottság kifejezésére szolgál.) Egy szótagos szavak (kivéve: halál): - szabályos, lassú jambikus sor (csak az utolsó szó jambus).

Majd egy komplex kép, benne Isten (!), természet, ember hármassága

Az ember és világ tragikumát a bibliai teremtés történetére vezeti vissza:

„A föld megöszült” sor az istenhasonlatot értelmezi. melynek előképe Mózes könyvében olvasható (I. 6.):
„Mebáná azért az Úr, hogy teremtette az embert a földön, és bánkódék az ő szívében.”

A kibontott hasonlat most az embert nevezi meg saját pusztulása okának -

- de ez az ember kettős természetében („e félig istent, félig állatot”) rejlik, vagyis nem isteni büntetés

d.) tavasz – jövő – (nemzethalál)

Természeti szinten a szervezőelv a körforgás.

Ua. a harmónia, derű helyett tragikus irónia: a természet hermafrodita (igazoljuk!), nem hordja magában a megújulás lehetőségét

Összegzés:

A fáradozásai beteljesülésének ünnepére készülő, méltóságteljes emberből előbb az értelmetlen pusztítás áldozata, majd félig isteni, félig állati természetű, borzasztó lény lesz; az őt megteremtő, önmagával meghasonló isten az emberrel ellenséges istenekkel áll szemben, akiknek haragja ismeretlen eredetű; a Vész kitörését egy köznyelvi szólásforma indokolja (vihar előtti csend) – s a sort a fiait elpusztító, önmagát szánalmasan piperéző „vén kacér”, a föld – korábbiakkal semmilyen szemantikai kapcsolatba nem vonható – képe zárja. Ua. a Föld nemcsak Gaia, hanem férfi is: nem mint boldog „ember” őszül meg; agg.

„Az Előszó „a kozmikus tragédia romantikus látomása.” (Szegedy-Maszák Mihály)

Az arany metszés:

„Most tél van és csend és hó és halál.
A föld megőszült;”

Mikor még írtak, tiszta volt az ügy,
de újabban nem tiszta semmi se.
A gyanú belénk mászik, mint a hangya:
a lélek nem fehér, de fekete.
Lángost eszik az ész, a szív henyél,
tetszik mindenkinek, mert benne él,
a világ deformált alakja.

Az emberüdvöt mindenki leszarja,
fogynak a természet szépségei,
az ünnep visszájára fordul –
ezt a többség még észre is veszi,
de ugyan mi dolga volna vele,
csak rendben legyen saját élete;
a lelkipurdalás meg se csikordul.

Örömből és reményből nincs haszon,
olvasni megint nagy bátorság!
Lehet tiltott szó, tiltott irodalom:
aztán itt van a gazdasági válság –
nem okozta más, csak a szózatok,
melyekben még egyenlőség ragyog,
a nagyságát száz éven át csodálták,

és száz éve harcolnak ellene.
Az álszabadság eluralkodik,
az álegyetértés mindenkié,
és meg is érti minden harmadik.

Bezár nyárra a világegyetem.
A lázadáshoz engedély legyen!
Így indulunk a jobbik lét felé.

Ki üdvözöl majd, hogyha odaérünk?
A saját beszédünk visszahangjai.
Mi várható, mégis miféle vész?
Minek a dübörgését hallani?
Minek a csendje ármalik be fönről,
miféle dühös túlvilág dörömböl?
Pusztulás épülete az egész?

Könnyű lélegzethez alig jutunk,
a szellemek sötétje, mint a szén,
ha lángra kap, a várost szennyezi –
kigyúl a fény a bajok túlfelén.
Kivívjuk az istenhiány haragját,
az igaz állítás egy újabb korlát,
a filozófia már kétkezi

munka, művelői parasztok,
a művészek persze lumpenprolik.
Egy hülye viccnek tűnik az egész,
aki imádkozni próbál: káromkodik.
Kisiklott szó irtóztató nyomában
suhan sziszegve régóta az állam,
fontos törvénné alakul a vész.

Most nincs tél, nincs csend és nincs hóhatár.
Odáig már nem érnek föl hegyek,
haját a Föld régóta festeti.
Kitört szárnyal hever a képzelet,
e félig angyal, félig bacilus,
egy zord konzílium bár összefut
érte, a jó megoldást elveti.

A halotthoz eljön a fodrász,
még a tollait is lenyírja,
mindent egy zsákba gyömöszöl,
nevetve dolgozik, nem sírva.
A világvége csupán hipotézis,
dicsérni fogjuk csak azért is!
Az elégedetlenség könnyen öl.

Huszt, 1973